

Arkadiusz Kaźmierczak
Wydział Nauk o Wychowaniu
Uniwersytetu Łódzkiego

Olimpizm, kultura i sztuka w wymiarze społeczno – kulturowym
Olympism, Culture and Art in the Socio – Cultural Dimension

Opublikowano (Published); Kaźmierczak A., Olimpizm, kultura i sztuka w wymiarze społeczno-kulturowym. [w:] Sztuka i wychowanie w kulturze konwergencji (red.) M.Zalewskiej-Pawlak, P. Soszyńskiego Wyd.UŁ 2015, s. 147-158.

Abstract

The publication describing the achievements of Baron Pierre de Coubertin in the field of the resurrection of Modern Olympism based on the model of Hellenic Olympic Games is of socio-historical nature. The author emphasizes that the idea of Modern Olympism was accompanied by measures ensuring harmony between "spirit and body," that is sport, art and literature through simultaneous organization of art contests during Olympic Games. Today, harmony between sport and culture manifests itself through numerous art and literature competitions, exhibitions, concerts, educational programs and above all through the opening and closing ceremonies of the Olympic Games, which, thanks to modern media techniques, reach a multimillion community.

Key words; Olympism, literature contests and sports art contests , Olympic idea of Polish writers, the importance of media in the Olympic Games

Ożywienie igrzysk olimpijskich przez francuskiego barona Pierre de Coubertin miało na celu nie tylko stworzenie nowoczesnej formy rywalizacji sportowej, ale było również dążeniem do połączenia sportu i innymi dziedzinami życia społecznego. Pod koniec XIX wieku twórca nowożytnych igrzysk olimpijskich zrozumiał, że sport stanie się centralnym punktem kultury egzoterycznej, będąc swoistą filozofią życia, której istotę będą stanowił pokój, wielokulturowość, uniwersalizm i przemiana moralna człowieka. Jego ambicją było stworzenie międzynarodowego ruchu o charakterze społecznym, politycznym, kulturowym i wychowawczym. Według Z. Krawczyka olimpizm jako odpowiedź na kryzysy polityczne i

społeczne przełomu XIX i XX wieku „...wpisał się w najistotniejsze procesy minionego wieku, takie jak pokojowa kooperacja narodów i państw, kształtowanie się społeczno-politycznych systemów demokratycznych oraz obrona praw człowieka. Posiadając własną, oryginalną filozofię i ideologię, zakorzenioną w antycznej tradycji europejskiej kultury, dotarł z ideą agonu i etyką fair play do wszystkich społeczności globu¹. W ujęciu J.Lipca współczesny olimpizm ukształtował „...swoisty styl w kulturze, dyktujący zuniwersalizowany sposób życia, hierarchię wartości, język, własnych idoli i formy oprawy materialnej². W tym świetle szczególnego znaczenia nabiera teza Karty Olimpijskiej³, podkreślająca uniwersalną zasadę istnienia olimpizmu „...olimpizm jest filozofią życia, chwalącą i łączącą w zrównoważoną całość jakość ciała, woli umysłu. Łącząc sport z kulturą i edukacją, olimpizm dąży do stworzenia sposobu życia opartego na radości z wysiłku, wychowawczych wartościach dobrego przykładu i poszanowaniu uniwersalnych podstawowych zasad etycznych”. Pierre de Coubertin w swojej ideologii – poprzez własną ponadczasową wizję – postulował organizację doskonałego społeczeństwa w skali całego świata, wolnego od przesądów rasowych, ksenofobicznych i politycznych, pragnął wychowywać młodzież do społecznego, pełnego tolerancji współżycia oraz kształtować ich osobowość w duchu światopoglądu humanistycznego. Był całkowicie przekonany, że uczestnictwo w kulturze fizycznej i sporcie doskonali człowieka w wymiarze cielesnym i moralnym. W swojej działalności pedagogicznej dowodził, że kształtując silną wolę, prospołeczne zachowania, szacunek dla przeciwnika, dobrowolną rezygnację z nieuczciwych sposobów wygrywania, sport może być środkiem wychowania moralnego, wolicjonalnego, intelektualnego i społecznego⁴. Taką ideę propagował Pierre de Coubertin, nawiązując do rozwoju sportu z wychowaniem młodzieży, nadając mu kulturotwórczą i wychowawczą wartość⁵.

Dokonania Pierre de Coubertin dotyczyły nie tylko wskrzeszenia igrzysk olimpijskich, ale związane były z odnowieniem artystycznych konkursów towarzyszącym rywalizacji sportowej. Konkursy sztuki i literatury nowożytnego ruchu olimpijskiego zostały stworzone

¹ Z. Krawczyk (2006) *Sport w zmieniającej się Europie*, [w:] Sport, kultura, społeczeństwo, red. J. Kosiewicz,, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa, s. 167-183

² J.Lipiec (1999) *Filozofia olimpizmu*, Wyd. PWS Sprint, Warszawa, s.195.

³ Międzynarodowy Komitet Olimpijski, http://olimpijski.pl/pl/pl/files/Download/Karta_olimpijska[dostęp; czerwiec 2014]

⁴ A.Kaźmierczak, J.Kowalska J (2012) Rola edukacji olimpijskiej w budowaniu kapitału społecznego współczesnej szkoły, [w:] *Edukacja a kapitał społeczny: Oczekiwania - realizacja - efekty*, Aneta Rogalska-Marasińska, Lidia Janiszewska (red.), Wydawnictwo PAN, Warszawa, s. 309-318

⁵ Z.Żukowska, R.Żukowski (2003) Fair play i olimpizm w systemie edukacji młodzieży w Polsce, *Wychowanie fizyczne i zdrowotne* nr 11, s.3-8.

na kanwie helleńskiej kultury greckiej Olimpii, w której ku czci boga Zeusa co cztery lata rozgrywane były najważniejsze zawody sportowe w postaci igrzysk olimpijskich. W igrzyskach mogli wziąć udział wyłącznie wolni obywatele greccy, którzy nie popełnili czynów niegodziwych. K.Poznański uważa, że „*pierwszy zapis o starogreckich igrzyskach pochodzi z 776 r. pne. Igrzyska czyli agones organizowane były we wszystkich państwach greckich. W Atenach np. do zawodów stawała nie tylko dorosła młodzież (efebowie), ale także kilkunastoletni chłopcy (neoj), którzy walczyli z „bezbrodymi” młodzieńcami (agenejoj). Zwykle osobną grupę stanowili seniorzy (presbytoroj)*”⁶. Igrzyska pomimo upadku społeczno - kulturowego i utraty przez Grecję niepodległości odbywały się do końca IV w. n.e. Dopiero rzymski cesarz Teodozjusz I, w 393 r. n.e, zakazał ich odbywania, traktując ten przejaw działania społecznego jako „pogańskie” praktyki. W celu stworzenia możliwości udziału wszystkim wolnym Grekom w agones, na czas trwania starożytnych igrzysk olimpijskich ustanawiano „pokój boży” (grec.ekechejrija), którego żaden obywatel lub państwo nie mogli w jakikolwiek sposób zakłócić lub zerwać. Olimpię w trakcie trwania igrzysk odwiedzało tysiące młodych sportowców, którzy wychowywani w dążeniu do uzyskania równowagi ciała i ducha, oprócz ćwiczeń fizycznych (pentathlon, czyli biegi, skoki, rzucanie dyskiem i oszczepem oraz zapasy) pobierali nauki z zakresu literatury, muzyki i tańca. Powszechnie uważano, że sama dzielność i sprawność fizyczna nie wystarcza dla pełnej doskonałości człowieka, jeżeli w parze z nią nie idzie piękność moralna i szlachetność duchowa. Ten ideał określano jako kalokagathia (kalos - piękny i agatos - dobry).

Z początku w Olimpii podczas igrzysk były organizowane przedstawienia teatralne występy muzyków, poetów, oratorów i wykłady filozofów. Sztukę, literaturę i muzykę jako konkurencje do programu igrzysk olimpijskich wprowadzono dopiero w 67 roku n.e., za panowania cesarza Nerona. Tradycja łączenia sztuki z szlachetną rywalizacją w Olimpii trwała przez następne wieki. W tym czasie powstawały wybitne dzieła z zakresu poezji i sztuki plastycznej, których motywem przewodnim była aktywność fizyczna. Trudno nie zgodzić się z opinią A. Grabowskiej, która wskazuje, że „... *bez istnienia igrzysk olimpijskich nigdy nie byłoby poetyckiej pochwały zwycięstwa i woli walki, nie powstałyby zachowane do dziś 45 ody Pindara, greckiego poety (518-446 p.n.e.)*”⁷.

Idea starożytnej agonistyki i igrzysk olimpijskich zainteresowały pisarzy polskiej literatury renesansu, kiedy dominował nurt powrotu do wartości i ideałów kultury antycznej.

⁶ K.Poznański (2006) Wybrane zagadnienia z historii wychowania, Wyd. APS, Warszawa, s.7

⁷ A.Grabowska (2000) Sztuka na podium, Wiedza i Życie, nr 9.

Jan Kochanowski zauroczony podróżami do Grecji, a tym samym jako znawca kultury i literatury antycznej, pisze dwa wiersze o rywalizacji olimpijskiej. W napisanej w języku polskim fraszce „Z greckiego” wyraża zachwyt nad formą zwycięstwa zapaśnika spartańskiego „... *nie przy pomocy broni, nieuczciwości czy podstęp, ale samą tylko siłą mięśni*”⁸. Z kolei w łacińskim epigramacie „Foricoenium”, przetłumaczonym przez L.Staffa, wieszcz oddaje cześć olimpijskiemu zwycięscy w walce na pięści Nikifontowi na igrzyskach olimpiady starożytnej w ok. 100 r. p.n.e. „...*zwyciężył na pięści rzemieniem zbrojne i przed Olimpii stanął zgromadzeniem*.⁹” Słusznie zauważa W. Lipoński sądząc, że „... *trudno znaleźć w historii literatury polskiej pisarza, który by nie strząsnął ze swego pióra jakiegoś sportowego drobiazgu. Czasem jest to większy, czy mniejszy utwór samodzielny, niekiedy kilka luźnych uwag, lub opisów w dziele większego formatu*”¹⁰. Warto nadmienić, że nawet Adam Mickiewicz w swojej twórczości przekładowej nawiązał do idei antycznego olimpizmu, podejmując próbę tłumaczenia na język polski 29 wersów pierwszej Ody Olimpijskiej Pindara, napisanej w hołdzie zwycięzcy w wyścigu rzymskich wozów dwukołowych, zaprzężonych w cztery konie (kwadryg). Na uwagę zasługuje twórczość Cypriana Kamila Norwida, który w wierszu „Spartakus” poddaje swoistej krytyce brutalizm rywalizacji zawodników w igrzyskach starożytnego Rzymu. Czołowy dekadent literatury polskiej XIX wieku – Kazimierz Przerwa Tetmajer – w swojej poezji „Dyskobol” daje wyraz swojego zachwytu posągiem Myrona, greckim kanonem piękna ludzkiego ciała w ruchu.

*„...Jeszcze chwila - kołysze dysk, zanim uderzy -
wysunął lewe ramię, biodra, zda się, zwężył,
na prawej nodze całym ciężarem zaciężał -
rzuci - i laur zdobędzie znów na skronie świeży.”*

Po odkryciu antycznej Olimpii przez niemieckich archeologów agonistyka grecka staje się źródłem inspiracji dla poetów młodej polski m.in. owocem wielu podróży do Grecji w twórczości Lucjana Rydla był wiersz „W Olimpii” oraz opowieść obyczajowo-historyczna „Ferenike i Pejsidoros” przedstawiająca sceny z życia starożytnych Greków w trakcie trwania 88 olimpiady w 428 roku p.n.e. W tym kontekście trafnie wskazuje M.Rotkiewicz pisząc, że obok dynamicznego rozwoju sportu na przełomie XIX i XX wieku, istotnym czynnikiem

⁸ W.Lipoński, (1974) Sport, literatura,sztuka, Wydawnictwo Sport i Turystyka, s. 265.

⁹ M.Rotkiewicz (2009) Geneza Polskiego Komitetu Olimpijskiego. Olimpijski debiut Polski. Sport Wyczynowy nr4/532, s.9.

¹⁰ W.Lipoński (1970) Zapomniani piewcy sportu, Wyd.Sport i Turystyka, Warszawa, s. 7.

zrozumienia wskrzeszenia idei olimpizmu była znajomość wśród inteligencji polskiej kultury starogreckiej i znaczenia agonistyki olimpijskiej dzięki dokonaniom wielu narodowych pisarzy¹¹.

Jak wcześniej wspomniano, dokonania Pierre de Coubertin dotyczyły nie tylko wskrzeszenia igrzysk olimpijskich, ale związane były odnowieniem artystycznych konkursów towarzyszącym rywalizacji sportowej. W dniu 23 maja 1906 roku z jego inicjatywy została zwołana w Paryżu „Konferencja Konsultacyjna z Przedstawicielami Sztuk, Literatury i Sportów”, na której jednogłośnie uchwalono program olimpijskiego konkursu sztuki w takich dziedzinach jak – architektura, sztuka dramatyczna, sztuka dekoracyjna, choreografia, literatura, malarstwo, muzyka i rzeźba. W trakcie otwarcia Pierre dr Coubertin wygłosił przemówienie nawiązując do istoty działań na rzecz harmonii sportu i sztuki „... *chodzi o połączenie legalnym związkiem małżeńskim dwu rozwiedzionych od dawna stron: mięśni i ducha. Obawiam się, że uchybiłbym prawdzie, gdybym zaryzykował twierdzenie, że gorące uczucie wzajemnie skłania je do ponownego wstąpienia w związek małżeński*”¹².

Od roku 1912 do roku 1948 - w trakcie trwania siedmiu Igrzysk Olimpijskich - medale olimpijskie przyznawano najlepszym twórcom w kategorii architektury, literatury, muzyki, malarstwa i rzeźby w identycznej ceremonii, w jakiej nagradzano zwycięskich sportowców. Od tej pory sztuka i sport wyrażone poprzez coubertenowską ideę harmonii "mięśni i ducha" stały się integralną częścią programu Igrzysk Olimpijskich, podnosząc wartość kulturowego znaczenia sportu.

Patronat Królewskiej Akademii Sztuk Pięknych na Igrzyskach Olimpijskich w Londynie w 1908 roku nie przyczynił się w żadnym stopniu do organizacji olimpijskiego konkursu literatury i sztuki. Dopiero w roku 1912 roku Igrzyskach Olimpijskich w Sztokholmie udało się zorganizować pierwszy konkurs sztuki w pięciu kategoriach. Pomimo wielu trudności organizacyjnych oraz negatywnego nastawienia szwedzkiej sceny artystycznej¹³, twórcy z 11 krajów zgłosili 35 prac¹⁴. Złoty medal w kategorii literatury otrzymał wiersz „Oda do Sportu”, autorstwa francuskiego i niemieckiego pisarza - G. Hohroda i M. Eschbacha. W tym aspekcie M. Heruday-Kiełczewska sugeruje, że „...wiersz

¹¹ M. Rotkiewicz (2009) Geneza Polskiego Komitetu Olimpijskiego. Olimpijski debiut Polski. Sport Wyczynowy nr4/532, s.11.

¹² W. Lipoński, (1974) Sport, literatura, sztuka, Wydawnictwo Sport i Turystyka, s. 289.

¹³ Y. Hiroshi (2009) The Art Competitions in the Modern Olympic Games: Rethinking the Boundary Problem between Art and Sport, AESTHETICS No.13 The Japanese Society for Aesthetics.

¹⁴ Na Igrzyskach Olimpijskich w Amsterdamie (1928) artyści z 18 krajów zgłosili ok. 1200 prac; w Los Angeles (1932) artyści z 31 krajów zgłosili ok. 1100 prac; w Berlinie (1936) artyści z 23 krajów zgłosili ok. 900 prac; w Londynie (1948) artyści z 27 krajów zgłosili ok. 400 prac.

napisali wspólnie przedstawiciele niepalających do siebie sympatią narodów, miała spowodować zmianę myślenia i podbudować wiarę w to, że sport może być jednym z czynników pozwalających na utrzymanie światowego pokoju”¹⁵. W niedługim czasie okazało się, że prawdziwym autorem był Pierre de Coubertin, stając się zarazem inicjatorem i uczestnikiem nowożytniej rywalizacji olimpijskiej. W wierszu „Oda do sportu” dominował styl znany w literaturze antycznej, a idealistyczną kompozycję składająca się z IX części Coubertin wspiera majestatycznym doбором słów dostrzegając w sporcie esencję życia, piękno, sprawiedliwość, odwagę, godność, radość, postęp i pokój. W coubertenowskiej „Odzie do sportu” określone zostały cele „pedagogiki olimpijskiej”, której uniwersalne wartości wydają się aktualne dnia dzisiejszego.

*„...O Sporcie, ty jesteś Piękno! Tyś architektem tej budowli ludzkiego ciała,
które oddane niskim żądzom warte jest pogardy,
a rzeźbione szlachetnym wysiłkiem staje się czarą wzniosłości.
Żadne piękno nie może istnieć bez proporcji i równowagi,
a tyś mistrzem niezrównanym obydwu,
gdyż ty stwarzasz harmonię, ty nadajesz rytm ruchom,
ty siłę zdobisz wdziękiem, a gibkość nasycasz mocą...”*

W sztokholmskim konkursie sztuki w kategorii malarstwa złoty medal otrzymał Włoch Carlo Pellegrini za trzy połączenia reprezentujące "Sporty zimowe". Motyw obrazu stał się na tyle popularny, że doczekał się wielu reprodukcji w dużym nakładzie, łącznie z kartami pocztowymi¹⁶.

Ryc.1. Carlo Pellegrini „Sporty zimowe” (1912)

¹⁵ M. Heruday-Kielczewskiej, Pierre de Coubertin – ojciec nowożytnych igrzysk olimpijskich, <http://histmag.org/Pierre-de-Coubertin-ojciec-nowozytnych-igrzysk-olimpijskich-6915> [dostęp: czerwiec 2014]

¹⁶ K. Woźniak (2009) Pierre de Couberin i sztuka, Sport Wyczynowy nr 4/532

Znaczące zainteresowanie wzbudziły dokonania Amerykanina Walter Winansa (1852-1920), który na tych samych igrzyskach zdobywa srebro w strzelectwie drużynowym i złoto w olimpijskim konkursie sztuki w konkurencji rzeźbiarstwa za pracę „Kłusak amerykański” (An American Trotter). Biorąc pod uwagę fakt, że na poprzedniej olimpiadzie w Londynie zdobył złoty medal w konkurencji strzelectwa indywidualnego, stał się jedynym uczestnikiem, który zdobył złoty medal zarówno w konkurencji sportowej jak i artystycznej. Kulminacyjny okres świetności olimpijskich konkursów sztuki przypadł na okres międzywojenny. W tym czasie „... *bardzo popularne były kierunki awangardowe* - pisze K.Woźniak, - *jednakże nie zaznaczyły się one wśród prac konkursowych, gdyż regulamin obligował twórców do wiernego oddawania dyscyplin i sprzętu sportowego*”¹⁷. Na Igrzyskach Olimpijskich w Paryżu w roku 1924 harmonijne połączenie intelektu z sprawnością fizyczną po raz kolejny staje się faktem, dzięki Węgrowi Alfredowi Hajosowi dwukrotnemu złotemu medalistcie w pływaniu z Aten (1896 r.), który w ramach konkursu architektury wraz z Dezső Lauberem zaprezentowali projekt stadionu sportowego "Plan d'un Stade", otrzymując srebrny medal (jury w tej kategorii nie przyznało złotego medalu).

Ryc.2. Walter Winans „Kłusak amerykański ” (1912)

Na tych samych Igrzyskach Olimpijskich luksemburczyk Jean Jacoby otwiera pasmo własnych sukcesów, zdobywając złoty medal w kategorii malarstwa za cykl obrazów (korner, depart, rugby) wystawionych pod nazwą Studium Sportowe (*Etude de Sport*). Jego twórczość była ściśle ukierunkowana na dzieła o tematyce sportowej, nagradzana wieloma wyróżnieniami zdobytymi na kolejnych olimpiadach m.in. uzyskał złoty medal w

¹⁷ tamże, nr 4/532

Amsterdamie (1928) za rysunek „Rugby”, wyróżnienia w kategorii akwareli i rysunku w Los Angeles (1932) i Berlinie (1936). Warto podkreślić, że olimpijskie konkursy sztuki w przeciwieństwie do rywalizacji sportowej nie znały granic wieku. Brytyjski grafik John Copley w wieku 73 lat uzyskał srebrny medal za rysunek „Gracze w polo”, stając się jednocześnie najstarszym medalistą w historii igrzysk olimpijskich. Konkursy sztuki traktowane jako integralne konkurencje olimpijskie przetrwały do roku 1948, czyli do momentu kiedy nieracjonalna decyzja ówczesnego prezydenta Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego - Siegfrieda Edstroma - wykluczyła artystów zawodowców z udziału w amatorskich igrzyskach.

Ryc. 3 i 4. Jean Jacoby, „Corner” oraz „Rugby”, (1924)

Polacy startowali w olimpijskich konkursach sztuki i literatury od roku 1928, wielokrotnie zdobywając medale i wyróżnienia. Pierwszym polskim medalistą w tej dziedzinie był redaktor naczelny "Przeglądu Sportowego" Kazimierz Wierzyński, który nagrodzony został złotym medalem w dziedzinie literatury za tom wierszy "Laur olimpijski". Dorobek polskich medalistów w Olimpijskich Konkursach Sztuki jest rzeczywiście imponujący;

- Igrzyska XI Olimpiady Amsterdam (1928) - złoty medal w literaturze zdobył Kazimierz Wierzyński za tom wierszy "Laur olimpijski", brązowy medal w malarstwie Władysław Skoczylas za cykl akwarele o tematyce łuczniczej",

- Igrzyska X Olimpiady Los Angeles (1932) - złoty medal uzyskał Józef Klukowski za rzeźbę w granicie "Wieńczenie zawodnika", srebrny medal Janina Konarska za drzeworyt barwny "Narciarze",

- Igrzyska XI Olimpiady Berlin (1936) - srebrny medal w rzeźbiarstwie Józef Klukowski za płaskorzeźbę "Piłkarze", brązowy medal Stanisław Ostoja-Chrostowski za grafikę "Dyplom Yacht Clubu " oraz brązowy medal w literaturze Jan Parandowski za "Dysk olimpijski",

- Igrzyska XIV Olimpiady Londyn (1948) - złoty medal w muzyce Zbigniew Turski za "Symfonię olimpijską".

Pomimo zaprzestania organizacji oficjalnych konkursów sztuki i literatury, bliski i widoczny związek między sztuką a sportem istnieje na igrzyskach olimpijskich do dnia dzisiejszego. H. Zdebska pisze „... *choć nie odbywają się już konkursy sztuki, a twórcy nie otrzymują medali olimpijskich, wydaje się, że cała oferta kulturalna towarzysząca igrzyskom stanowi swoistą kontynuację idei barona Pierre de Coubertina*”¹⁸. Widoczne są jej akcenty w postaci; licznych konkursów sztuki i literatury organizowanych przez światowe i krajowe komitety olimpijskie, programów kultury i edukacji olimpijskiej, wystaw oraz koncertów a przede wszystkim ceremonii otwarcia i zamknięcia igrzysk olimpijskich oglądanych przez miliardy widzów na całym świecie. Wydaje się, że współczesny olimpizm skutecznie wpisuje się w kulturę konwergencji, współegzystując z nowoczesnymi technikami medialnymi. Przekazywane treści olimpijskiej rywalizacji oraz prezentacje dorobku kulturalnego wielu krajów ze szczególnym wskazaniem gospodarza igrzysk docierają do szerokiej populacji całego świata bez żadnych przeszkód i ograniczeń.

Trwałość tych działań w czasie podnosi nie tylko wartości sportu w społeczności lokalnej, ale również odgrywa ważną rolę w kształtowaniu globalnego dialogu na temat roli sportu olimpijskiego w życiu społecznym, ze szczególnym wskazaniem pielęgnowania powiązań między sportem, kulturą i sztuką. Z tych i wielu innych działań ruch olimpijskiego wynika dążenie do realizacji podstawowego zobowiązania społecznego; ukazującego sport jako działalność, która rodzi szacunek dla siebie i innych, stanowi wzór rywalizacji według zasad „fair play” oraz tworzy wspólną płaszczyznę dla wymiany kulturowej, przyjaźni i pokoju.

¹⁸ H.Zdebska (1999) Sztuka i sport. Wokół olimpijskich konkursów sztuki, Wyd. AWF Kraków, s.45.

Bibliografia;

- 1) Krawczyk Z. (2006) *Sport w zmieniającej się Europie*, [w:] Sport, kultura, społeczeństwo, red. J. Kosiewicz,, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa.
- 2) Lipiec J. Filozofia olimpizmu (1999), Wyd. PWS Sprint, Warszawa.
- 3) Międzynarodowy Komitet Olimpijski,
http://olimpijski.pl/pl/pl/files/Download/Karta_olimpijska[dostęp; czerwiec 2014]
- 4) Kaźmierczak A., Kowalska J., (2012) Rola edukacji olimpijskiej w budowaniu kapitału społecznego współczesnej szkoły, [w:] Edukacja a kapitał społeczny: Oczekiwania - realizacja - efekty, Aneta Rogalska-Marasińska, Lidia Janiszewska (red.), Wyd. PAN, Warszawa.
- 5) Żukowska Z., Żukowski R.(2003) Fair play i olimpizm w systemie edukacji młodzieży w Polsce, Wychowanie fizyczne i zdrowotne nr 11.
- 6) Grabowska A.(2000) Sztuka na podium, Wiedza i Życie, nr 9.
- 7) Lipoński W. (1974) Sport, literatura,sztuka, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa.
- 8) Rotkiewicz M.(2009) Geneza Polskiego Komitetu Olimpijskiego. Olimpijski debiut Polski. Sport Wyczynowy nr4/532.
- 9) Lipoński W.(1970) Zapomniani piewcy sportu, Wyd.Sport i Turystyka, Warszawa.
- 10) Lipoński W. (1974) Sport, literatura, sztuka. Wydawnictwo Sport i Turystyka. Warszawa.
- 11) Hiroshi Y. (2009) The Art Competitions in the Modern Olympic Games: Rethinking the Boundary Problem between Art and Sport, AESTHETICS No.13 The Japanese Society for Aesthetics.
- 12) Heruday-Kiełczewska M. Pierre de Coubertin – ojciec nowożytnych igrzysk olimpijskich, <http://histmag.org/Pierre-de-Coubertin-ojciec-nowozytnych-igrzysk-olimpijskich-6915> [dostęp; czerwiec 2014]
- 13) Poznański K. Wybrane zagadnienia z historii wychowania, Wyd. APS, Warszawa.
- 14) Woźniak K.(2009) Pierre de Couberin i sztuka, Sport Wyczynowy nr 4/532.
- 15) Zdebska H. (1999) Sztuka i sport. Wokół olimpijskich konkursów sztuki, Wyd. AWF, Kraków.

